

mindenekelőtt az óvodai, bölcsődei és általános iskolai napközi férőhelyek fejlesztésére. Az igények teljesebb kielégítése érdekében:

- meg kell teremteni a feltételeit annak, hogy Budapesten és az ipari centrumokban az V. ötéves terv végére kielégíthessük a bölcsődei és óvoda iránti igényeket;
 - emelni szükséges a lakásépítéshez kapcsolódó gyermekintézmények normáit. Biztosítani kell, hogy az új lakótelepeken a gyermekintézmények időben valósuljanak meg.
- d) Az V. ötéves terv, illetőleg a távlati lakásépítési, valamint településfejlesztési tervek végrehajtása során, az állami erőből épített lakáskeretben növelni kell a népesebb családok befogadására alkalmas, nagyobb alapterületű lakások számát. Egyidejűleg szerény igényeket kielégítő, egyszobás lakásokat is kell építeni, hogy a fiatal házások a családi életet megkezdhessék.
- e) A családok, terhes anyák fokozottabb megbecsülése és további kedvezmények biztosítása céljából központi, helyi, vállalati intézkedések – pl. pótszabadság a 3 és több gyermekes dolgozó anyáknak, soron kívüli munkaidő-csökkentés, részfoglalkoztatási, bedolgozási lehetőség, s további hasonló intézkedések – lehetőségét is meg kell vizsgálni.
A szakszervezeti, üzemi üdültetés keretében növelni kell a gyermekes családok üdülésének arányát.
- f) A Központi Bizottság 1972. novemberi határozatának szellemében különösen szigorú árelenőrzést kell végezni a gyermekellátási cikkek területén.

MONIGL ISTVÁN

Életmódváltozás és életkörülmények

In: Vass Henrik (szerk.): Válság és megújulás. Gazdaság, társadalom és politika Magyarországon. Budapest, 1982, Kossuth. (146–171). 152–159.

Monigl István. Az Országos Tervhivatal demográfiai munkacsoportja tagjaként a 1980-as évek elejének népesedéspolitikai háttéranyagait, és programtervezetét készítette, amely alapján 1981-ben megszületett a Minisztertanácsi rendelete a népesedéspolitikáról. 1981–1990 a Népeségtudományi Kutatóintézet igazgatója volt. Kutatási területe a társadalmi tervezés, a népesedéspolitika, a gazdaság és oktatáspolitikai kapcsolata.

Az Életmódváltozás és életkörülmények című munka áttekintette az 1960-as évek során az életszínvonal emelkedésében elért eredményeket, a jövedelmek és a fogyasztás bővülését. majd elemezte az 1970-es évek gazdasági egyensúlyproblémái nyomán jelentkező problémákat. Végző megállapítása, hogy a korszak kezdetén felszámoltnak gondolt hátrányos helyzet különböző gazdaság- és társadalompolitikai gondok miatt újratermelődött.

Az ellenforradalom utáni években, a második hároméves terv (1958–1960) időszakában egyik legfontosabb politikai feladat volt a lakosság életszínvonalának emelése. Ennek forrása nagyrészt a felhalmozási arány nagyarányú csökkentése és a szocialista országok segítése lehetett; eredményét a munkanélküliség elkerülése és a reálbérek és reáljövedelmek jelentős emelkedése mutatta. Mg az 50-es évtized első felében a reálbérszint alig változott, második felében évi 8%-kal növekedett. A munkás-, alkalmazotti népesség reáljövedelme 1950–1954 között évenként 4%-kal, a parasztság reálfogyasztása 3,6%-kal csökkent, 1955–1959 között viszont évenként 8, illetve 6,7%-kal növekedett.

A fogyasztási és a felhalmozási arány között fokozatosan csökkentek a korábban oly jellemző ingadozások, a felhalmozás aránya fokozatosan emelkedve az időszak eleji 20–21%-ról az időszak végén megközelítette a 30%-ot. A nemzeti jövedelem fő felhasználási arányainak kiegyensúlyozottsága és a felhalmozási ráta növekedése rövidebb és hosszabb rávon egyaránt javította az életszínvonal fejlődésének feltételeit. A nemzeti jövedelem növekedése szempontjából az 1960–1975 közötti éveket két szakaszra bonthatjuk. Az első szakaszban – 1961–1965 között – a nemzeti jövedelem növekedése viszonylag lassúbb volt és szélesebb határok között ingadozott. Az időszak alatti átlagos évi növekedés 4,1%, a növekedés ütemének legmagasabb értéke 6,0%, a legalacsonyabb értéke 0,1% volt. Az 1966-tal kezdődő tíz évet minden korábbi időszaknál magasabb átlagos növekedési ütem – évi 6,5% – jellemezte, és az ingadozás mértéke lényegesen kisebb volt: 8,1% illetve 4,9% között alakult.

Az 1960-as évektől fokozatosan csökkent, majd az 1960-as évek második felétől-végétől az életszínvonal szempontjából jelentéktelenné zsugorodtak az újratermelés egyes főbb arányai közötti strukturális feszültségek. Az életszínvonal szempontjából meghatározó szerepe volt a mezőgazdaság kiemelkedően gyors fejlődésének. Kiegyenlítettebb és teljesebb lakossági áruellátás vált lehetővé. A fogyasztási cikkek piacán időnként fellépő hiányokat, strukturális feszültségeket az 1960-as évek közepétől alapvetően a kínálat növelésével, az 1970-es évek első felében az import növelésével is igyekeztünk ellensúlyozni. Az 1970-es évek közepéig tartó gazdasági fejlődést – miközben a külgazdasági kapcsolatok szerepe különösen 1965 után jelentősen növekedett – a külgazdasági hatások nem érintették meghatározó és közvetlen módon.

A gazdasági növekedés üteme, egyenletessége, a lakosság életszínvonalát a gyakorlatban is középpontba helyező gazdaságpolitika, az életszínvonal fejlődésének anyagi alapjai és keretei az 1970-es évek közepéig kedvező feltételeket biztosítottak az életszínvonal-politika és így a lakosság életkörülményeinek javítása számára.

1960 után fokozatosan megszűnt az életszínvonal emelkedésének korábbi nagymértékű ingadozása, és az 1960-as évek közepétől az életszínvonal növekedése egyenletesebbé vált. Ezt részben az egyenletesebb gazdasági növekedés eredményezte, nagyobbrészt annak következménye volt, hogy ebben az időszakban a gazdasági fejlődés problémáit, a gazdaság kisebb és átmeneti egyensúlyi zavarait már alapvetően nem az életszínvonal növekedésének korlátozásával oldottuk meg.

1961–1967 között viszonylag lassabban, 1968–1975 között gyorsan növekedett a lakosság jövedelme és fogyasztása, s emellett az utolsó öt évben megkezdődött a nem termelő infrastruktúra elmaradottságának fokozatos csökkenése is. Az életszínvonal emelkedésének ingadozásai – a növekedés magas üteme mellett – kevésbé okoztak feszültségeket. Az időszak egésze, különösen pedig annak utolsó 8–10 éve az életszínvonal növekedése szempontjából fejlődésünk eddigi legsikeresebb időszaka volt.

A lakosság reáljövedelme 1960–1975 között csaknem kétszeresére – évente átlagosan 4,7%-kal – növekedett. A társadalmi juttatások az időszak egészében gyorsabban és egyenletesebben növekedtek, mint a munkajövedelmek, és arányuk az 1960. évi 18,4%-ról 1975-re 27,3%-ra emelkedett. A reálbérek évi átlagos növekedése 2,8% volt. Az időszak első részében nivellálódás, közepén kisebb differenciálódás, az időszak végén újra nivellálódás jellemezte a bér- és kereseti arányokat. Jelentősen csökkentek a férfiak és a nők keresetei közötti indokolatlan különbségek. A családi jövedelemkülönbségek az 1970-es évek elejéig csökkentek, azután alig változtak, kissé növekedtek.

Az időszak egészében, de különösen 1965 után a parasztság keresete gyorsabban növekedett, mint a lakosság többi részének keresete. Ennek hatására 1968-ra a parasztság jövedelme már kissé meghaladta a munkásságét, a két osztály jövedelemhelyzete lényegében kiegyenlítődt. A két alapvető osztály szociális ellátása az 1970-es évek közepén született nagy hatású szociálpolitikai intézkedésekkel közel került egymáshoz.

A parasztság jövedelmében 1965 után növekvő szerepet kapott a mezőgazdasági kisgazdaságokból származó jövedelem. 1975-ben a munkásosztályhoz tartozó háztartások kb. 50%-ának volt kisgazdasága. Az időszak harmadik részében bővültek és korszerűsödtek a különböző szociálpolitikai rendszerek (nyugdíj, családi pótlék stb.) bővült a jogosultak köre.

A lakosság egy főre számított fogyasztása 15 év alatt évi átlagban 4,3%-kal növekedett. A fogyasztási cikkek piacán javuló színvonalú lett a lakosság ellátása; az 1970-es évek elejétől a hiánycikkek korábbi mértékének jelentős csökkenése, a kereslet-kínálat javuló globális és strukturális egyensúlya volt a jellemző. [...]

Az 1970-es évtized az életszínvonal szempontjából ellentétek időszaka. Az évtized közepéig stratégiai jelentőségű eredményeket értünk el az életszínvonal fejlesztésében, a második felévben és végén rendkívüli erőfeszítéseket követelt az elért eredmények megőrzése. Az évtized első felében teljesedett ki és ért csúcspontjára az utóbbi évtizedek életszínvonal-politikája, az évtized második felében-végén a gazdasági növekedés és a társadalmi folyamatok egyes elemeinek megváltozása már új életszínvonal-politika kialakítását igényli. Az évtized első feléig sikeresen hoztuk be elmaradásunkat, ugyanakkor a fejlődés, az elért fejlettségi szint teremt nem várt új feszültségeket, ellentmondásokat.

Az 1970-es évtized második felében az életszínvonal alakulását elsősorban a gazdasági növekedés új vonásai és a népgazdaság megváltozott egyensúlyi helyzete befolyásolták. A gazdasági növekedés üteme jelentősen lelassult és nagymértékben ingadozott. 1978–1979-ben a népgazdaság egyensúlyi helyzete olyan mértékben romlott, hogy változtatásokat kellett végrehajtani a gazdaság- és életszínvonal-politikában. Ebben az időszakban az egyensúlyhiány növekedése a felhalmozási folyamatokkal

függött össze, 1979 után a lakossági jövedelmek elért színvonalának megtartása megkívánta a felhalmozási ráta jelentősebb mérséklését.

1979-től a lakossági jövedelem folyamataiban törés következett be: 1979 második felétől az időszak végéig a reáljövedelem kissé, a reálbér ennél nagyobb mértékben csökkent. A lakossági fogyasztás növekedése a jövedelmeknél kisebb ütemben mérséklődött: ennek forrásaként megváltozott a lakosság megtakarítási magatartása, csökkent a megtakarítási hányad. A fogyasztási árakat 1968-ig jellemző stabilitás, majd ezt követő lassú emelkedés után az 1970-es évtizedben kb. 50%-kal, ebből 1976–1980 között 37%-kal növekedett a fogyasztói árszínvonal. Az 1979. évi fogyasztói árintézkedések következményeként az ezt követő időszakban kb. 9%-kal emelkedett a fogyasztói árszint, ebből átlagosan 6% került kompenzálásra, s a kompenzálás csak az alacsonyabb jövedelmű rétegeknél ellensúlyozta az áremelés hatását.

Az 1970-es évtized karakterisztikus vonása az infrastruktúrának a korábbinál lényegesen nagyobb ütemű fejlesztése. Ez az időszak egészében – tényleges társadalmi súlyának megfelelően – elsősorban a lakásépítés, 1976–1980 között a közoktatás kiemelését jelentette; ennek mértékét jellemzi, hogy a lakossági infrastruktúra más ágazataiban – így az egészségügyben és a közművelődésben is – lényegében csak az 1960-as évtizedhez hasonló fejlesztést valósíthattak meg. Az 1970-es évtized második felében az infrastrukturális fejlődés további gyorsítására már nem – csak az előző öt-éves tervben elért szint fenntartására volt lehetőség. Ebben az időszakban a korábbi évtizedeknél lényegesen gyorsabban javult a lakosság infrastrukturális ellátottsága, gyorsan fejlődtek a szolgáltatások. Ugrásszerűen javult a lakásellátás, de a lakáshoz kapcsolódó társadalmi feszültségek – a mennyiségi hiány megmaradása, a minőségi igények gyorsnövekedése és a lakásépítéssel és használattal összefüggő terhek indokolatlan különbségei miatt – ennek ellenére nem kisebbek, mint a korábbi időszakban voltak. Az intézményrendszer gyors bővítése ellenére az oktatással szembeni igények kielégítését feszültségek jellemzik. Az egészségügyi ellátás problémái – részben a gyorsan növekvő és változó szükségleti struktúra, részben az elégtelen fejlődés miatt – az időszak végére a lakásellátáshoz hasonló súlyú társadalmi gondná növekedett. Az 1976–1980 közötti időszakra szóló életszínvonal-emelő célkitűzéseket a jövedelem-fogyasztás szférájában nem lehetett teljesíteni, azonban a lakossági infrastruktúra ágazataiban a kitűzött célok teljesültek vagy kissé túlteljesültek. A végbemenő folyamatok, a jövedelem-fogyasztás növekedési pályáinak radikális megváltozása, az infrastrukturális ellátáshoz és a szolgáltatásokhoz kapcsolódó mennyiségi és minőségi feszültségek új középtávú életszínvonal-politika kialakítását követelték meg.

Az 1970-es évtized fejlődése az életszínvonal-politika számára más, újabb, megoldásra váró problémákat is felvetett. Világossá vált, hogy infrastrukturális elmaradásunk – lakosság elért életszínvonala mellett, a szükségleti szint és struktúra alakulását és az életmód formálásának feladatát is figyelembe véve – fokozatos megszüntetése csak hosszabb idő alatt, esetleg az ezredfordulót követően lehetséges. Kiderült – és ezt elsősorban az infrastruktúra fejlesztéseinek prioritásai, az ezekhez kapcsolódó feszültségek, valamint a lakosság szerepe a lakásépítésben mutatták meg – hogy állami

erőforrásokból, a lakosság anyagi erejének fokozottabb felhasználása nélkül az elmaradás behozása nem oldható meg.

A megoldást könnyítheti a lakosság felhalmozódó személyi tulajdona, anyagi forrásai, megtakarításai. Ez már nemcsak távoli elvi-elméleti problémaként veti fel, hogy e forrásokat milyen mértékben és milyen módon lehet és célszerű igénybe venni az újratermelés folyamatában, hogy az anyagi ösztönzés – a személyi tulajdon már elért nagysága és általában az adott megszerezhető és elfogyasztható javak mellett – milyen módon és formákkal tehető hatékonyabbá.

A társadalom általános anyagi gazdagodásának körülményei között az elosztáshoz kapcsolódó feszültségek – tényleges és a közvélemény szerint is – egyre kevésbé a legmagasabb jövedelmű, és egyre inkább a legalacsonyabb jövedelmű, esetleg többoldalúan hátrányos helyzetben lévő rétegekhez, ezek fogyasztásához, életmódjához kapcsolódnak. Ebben annak felismerése is szerepet játszik, hogy miközben az örökségként kapott nyomort már a korábbi évtizedekben felszámoltuk, a népesség örege-
dése, a család demográfiai jellemzőinek változása és funkciózavarai, a lakosság egészségi állapotának egyes, az egészségügyi juttatások fejlesztése mellett is megmutatkozó kedvezőtlen vonásai – az alkoholizmus népbetegséggé válása és más tényezők hatására – egyre kevésbé anyagi meghatározottságban újratermelődik és hosszabb perspektívában is létezik a többoldalúan hátrányos érintettség.

Az életszínvonal-politika későn, és kitérők után ismerte fel a kisebb termelő egységek, a rugalmas gazdálkodási formák és a főfoglalkozás melletti társadalmilag hasznos munkavégzés valódi funkcióit és növekvő jelentőségét. E szféra fennmaradása s a gazdasági fejlődésben, a foglalkoztatásban, a lakosság ellátásában és a családok, egyének elért életszínvonalának megtartásában játszott szerepe arra utal, hogy e szféra megkezdett támogatása és integrálása nemcsak az életszínvonal-politika szempontjából jelentős.

4.1.2. Társadalompolitika

Fock Jenőnek, a Minisztertanács elnökének beszámolója a kormány munkájáról

Országgyűlési Napló, 1971. II. köt.

(Az Országgyűlés 17. ülése. 1973. március 21.) 1252–1274.

Fock Jenő (1916–2001) kommunista-szocialista politikus, 1956 novemberétől az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának tagja, 1957–1980 között a Politikai Bizottság tagja. 1967–1975 között a Minisztertanács elnöke, a kormány feje. A reformok elkötelezett híve. Az ő miniszterelnöksége idején vezetik be az új gazdasági